4.2. DE EERSTE SCHOOLSTRIJD

In België had de kerk eeuwenlang een **dominante positie op het vlak van onderwijs**. Ondanks de secularisering wilde de Kerk haar rol blijven spelen. Einde 19de eeuw brak een strijd los 'om de schone ziel van het kind'.

Wat hield de eerste schoolstrijd in? Lees je synthesetekst (p. 115-116) en de documenten hieronder en beantwoord onderstaande vragen:

- ★ Situeer de Eerste Schoolstrijd in de tijd.
- ★ Tussen welke politieke partijen speelde dit conflict zich af?
- ★ Wat was het doel van de liberalen?
- ★ Wat was de reactie van de katholieken?

BRON
Een citaat uit de krant *De Tijd* (8 augustus 1997)

Na 1850 brokkelde de verstandhouding tussen katholieken en liberalen af en begonnen zij te twisten over de rol van de Kerk in het openbare leven in het algemeen en het onderwijs in het bijzonder. Telkens als de liberalen aan de macht kwamen - tot de Eerste Wereldoorlog werd België bestuurd door homogene regeringen - trachtten zij de invloed van de Kerk terug te dringen. Dat leidde tot buitenparlementaire botsingen met het episcopaat en tot parlementaire aanvaringen met de katholieken. De conflicten over de liberale wetten op het lager en het middelbaar onderwijs in de jaren 1879-1884 staan in onze politieke geschiedenis bekend als de eerste Schoolstrijd.

Bron: https://www.tijd.be/algemeen/algemeen/weg-met-collard/5213046.html

BRON
Een citaat uit een secundaire bron over de schoolstrijd in België

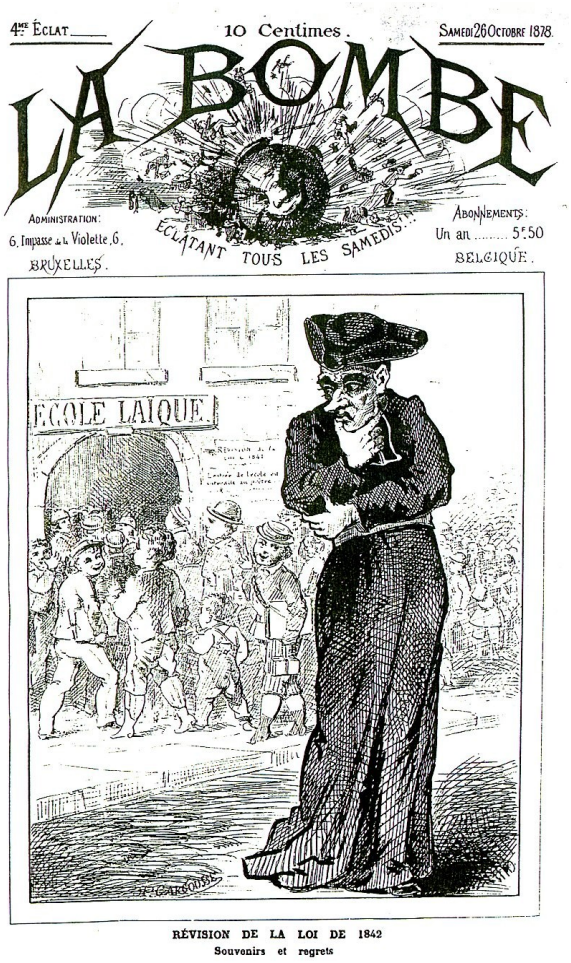
In 1879 kwam er een nieuwe schoolwet. De katholieken veroordeelden die 'ongelukswet' en riepen de gelovigen op om hun kinderen van de staatsscholen weg te houden. Terzelfdertijd werd er geld ingezameld voor de bouw van nieuwe katholieke scholen, de zogenaamde 'schoolpenning', en volgden er massabetogingen voor en tegen de nieuwe onderwijswet. De katholieken, die een veel groter maatschappelijk draagvlak hadden dan de liberalen, wonnen in 1884 de parlementsverkiezingen. De onderwijswet wijzigde opnieuw in het voordeel van de katholieken, die vervolgens 30 jaar lang aan de macht zouden blijven.

Uit: *Pionier 5*, De Boeck, 2013.

- ★ Wat was de **essentie** van de Eerste Schoolstrijd?
- ★ Waarom was het **onderwijs** zo belangrijk dat het leidde tot een schoolstrijd?
- ★ Wat is het verband tussen schoolstrijd en **secularisering**?

Klassikale bespreking van de spotrent (mondeling)

Liberale spotprent uit 1878 op de cover van het Belgische satirische magazine *La Bombe* over de Eerste Schoolstrijd en de houding van de geestelijkheid tegenover het staatsonderwijs (école laïque).
Een geestelijke moet toezien hoe de officiële school door de nieuwe onderwijswet succes kent. Het onderschrift luidt: *"Herziening van de wet van 1842[1]. Herinneringen en spijt"*. De realiteit was minder zwart-wit. Het leerlingenaantal in de katholieke scholen nam niet af na de invoering van de wet.

- ★ Wat kan je vertellen over de standplaatsgebondenheid van de maker?
- ★ Met welk doel is de bron gemaakt? (Om te informeren, te overtuigen, te beïnvloeden, ...)
- ★ Voor welk publiek is de bron gemaakt? (Tot wie richt de auteur zich?)
- ★ Wat is de boodschap van de tekenaar?
- ★ Formuleer een historische vraag waarop deze bron een antwoord kan geven.

Standplaatsgebondenheid = het feit dat je gebonden bent aan je standplaats of gezichtspunt bij het bestuderen van het verleden. Deze standplaats wordt beïnvloed door de tijd waarin je leeft, de plaats waar je woont, je leeftijd, je maatschappelijke positie, je godsdienst, je politieke overtuiging, etc.

[1] In 1842 keurde het Belgische parlement een wet goed die stelde dat elke gemeente minstens één lagere school moest hebben waar ook godsdienstles – onder controle van de kerkelijke overheid – moest worden gegeven. Met deze wet wilde de unionistische katholiek-liberale regering in heel België kosteloos onderwijs invoeren.

Onderzoek : DE EERSTE SCHOOLSTRIJD IN DIEST

Om je bekend te maken met de situatie in Diest op het einde van de 19e eeuw lees je als inleiding op je onderzoek de bron en de tekst hieronder.

BRON

Een citaat uit een secundaire bron over de geschiedenis van Diest door een historicus

De nieuwe Wet op het Lager Onderwijs van 1879 ontketende te Diest een massa hartstochtelijke reacties. Vooral het feit dat het godsdienstonderricht niet meer in het lesprogramma verweven zat, deed een aantal ouders besluiten om hun kinderen weg te halen uit de stedelijke lagere scholen.
Dit bracht een toevloed van kinderen teweeg bij de kruisheren en bij de zusters. Het schooljaar 1879 startte respectievelijk met 100 jongens en 120 meisjes. Het feit dat alle subsidiëring vanwege de overheid voor deze scholen wegviel, maakte het voor beide kloosterorden financieel uiterst moeilijk om het hoofd boven water te houden. De kruisheren werden er trouwens uiteindelijk toe gedwongen om hun college te sluiten. Pas vanaf 1895 was het opnieuw wettelijk mogelijk om overheidssubsidies te ontvangen voor het vrij onderwijs.

Bron: M. Van der Eycken, *Diest. Het verhaal van een stad. Deel III*. Diest, 2017, p. 127.

De wedijver en rivaliteit tussen het katholieke onderwijs en het onderwijs ingericht door de overheid nam toe in Diest. De gemeente greep in en ontsloeg in maart 1863 de Zusters van de Voorzienigheid uit de gemeenteschool. Nu moest de Voorzienigheid op eigen krachten zien te overleven. Het was duidelijk dat het katholiek onderwijs een voortdurende bron van ergernis was voor het liberale stadsbestuur, want ook het Kruisherencollege dat in 1852 was opgestart kampte met tegenwerking vanuit de gemeente.

De betalende school en het internaat van de Voorzienigheid in de Demerstraat waren zelf bedruipend. Vooral kinderen uit de middenstand liepen hier school. Toch verloren de zusters hun apostolaat niet uit het oog en ze begonnen een eigen kosteloze lagere school. Het schoolpubliek dat bereikt werd, was echter gewijzigd. De allerarmsten kwamen niet meer, blijkbaar werd er druk uitgeoefend vanuit de Openbare Onderstand om niet over te lopen naar de nonnenschool. De leerlingen voor dit nieuwe gratis onderwijs kwamen uit gezinnen van net boven de armoedegrens. De school werd draaiend met giften en door allerlei acties op touw te zetten : Bedelbusjes aan de kerkdeuren, in herbergen, op familiefeesten en verkoop van door de zusters zelfgebreide kousen bijvoorbeeld.

In 1879 ontstond in heel het land geweldige beroering door de zogenaamde ‘ongelukswet’. De liberale regering had met een tweede organieke wet op het lager onderwijs beslist dat iedere gemeente minstens één officiële school moest onderhouden. Subsidies aan vrije scholen moesten onmiddellijk worden stopgezet; onderwijzers moesten een staatsdiploma kunnen voorleggen en godsdienstonderricht kon uitsluitend buiten de lesuren gegeven worden, en dan nog enkel wanneer de ouders hier uitdrukkelijk om verzochten.

De prikkelbare verhouding tussen het liberale gemeentebestuur van Diest en de katholieken verslechterde danig. Kinderen van katholieken werden door hun ouders weggehaald uit de gemeentescholen en overrompelden de klassen van de zusters. Liberalen probeerden op al mogelijke manieren mensen onder druk te zetten om kinderen weg te houden uit het katholiek onderwijs - de overgeleverde verhalen zijn soms schrijnend. Armentoelagen werden stopgezet, huiseigenaars bedreigden hun katholieke huurders met uithuiszetting, ambachtslui verloren hun liberale klanten en moesten hun zaak stopzetten. Toen in 1879 een pokkenepidemie uitbrak, bleek het Armenbestuur doodskistjes te weigeren aan gezinnen die een kind verloren hadden omdat hun overlevende kinderen naar een katholieke school gingen. Vooral dit laatste viel in zeer slecht aarde en zette de stad in rep en roer.

Je krijgt van de leerkracht een krantenartikel of verslag van de gemeenteraad van Diest. Los eerst individueel de eerste reeks vragen op. Werk vervolgens in groepjes van vier.

INDIVIDUELE ANALYSE VAN EEN KRANTENARTIKEL UIT EEN DIESTSE KRANT

Richtvragen:

- ★ Wat kan je vertellen over de standplaatsgebondenheid van de maker?
- ★ Met welk doel is de bron gemaakt? (Om te informeren, te overtuigen, te beïnvloeden, ...)
- ★ Voor welk publiek is de bron gemaakt? (Tot wie richt de auteur zich?)
- ★ Wat is de boodschap van de auteur?
- ★ Formuleer een **historische vraag** waarop deze bron een antwoord kan geven.

UITWISSELEN ANTWOORDEN IN GROEPJES VAN VIER. BEANTWOORD VOLGENDE VRAGEN:

- ★ Welke opvallende gelijkenissen/verschillen vallen op in de berichtgeving?
- ★ Waarom duiken er verschillen op?
- ★ Welke conclusies trek je hieruit over de waarde van een krant als historische bron?

Bron 1

Uit de katholieke Gazette van Diest (4/10/1879)

"Zy vervolgen niet!"

"Katholieken zyn dompers, dwingelanden, verdrukkers, zy jagen de kinderen met geweld naer hunne scholen: zoo schreeuwen onze geuzen op alle toonen. En zy, zy zyn zuiver als de blanke lelie, zy eerbiedigen den wil van iedereen, zy dwingen niemand om de kinderen naer de Staetsscholen te zenden; zeker neen, de geuzen doen het niet. Zy vervolgen niet, maer onttrekken aen den katholiek al wat zy kunnen. Zy vervolgen niet, maer gunnen geene kalandisie van stad, armbureel of hospies aen de handelaers, die aen het katholiek onderwys den voorkeur geven; Zy vervolgen niet, maer zeggen aen den huerder: uit myn huis als uwe kinderen naer de katholieke scholen gaen! Zy vervolgen niet, maer dreigen den armen werkman met deze honingzoete woorden: als uwe kinderen uit de vrye school, of ga ergens anders werk zoeken! Zy vervolgen niet, maer snauwen de arme huismoeders toe: zendt uwe kinderen naer de gemeenteschool of ge krygt niets meer; wy zullen u in den winter van honger en kou laten sterven; …"

Bron 2

Uit de katholieke Gazette van Diest (11/10/1879)

"De rollen worden door de liberale pers in hare misnoegdheid over het mislukken der wet op het onderwys, teenemael omgekeerd. Het zyn de liberalen niet- o neen! Die den toestand van 1842 veranderd hebben, 't zyn wy. Het zyn de liberalen niet- o neen! Die het land in rep en roer hebben gebracht, 't zyn wy."

Ouders opgepast!

Aen eenen omzendbrief van den heer Pastoor van Chênée by Luik, ontleenen wy het volgende uitreksel … Zoo het waer is dat in de officiëele school niets den godsdienst zal kwetsen of dat men de overtuigingen, de zedeleer wil eerbiedigen, hoe komt het dan dat, dit jaer, tusschen de pryzen gegeven aen de kinderen der lagere scholen, er boeken waren loochenende het bestaen van God, loochenende de Godheid van Jesys-Christus, loochenende de erfzonde, loochenende de hel …."

Bron 3

Uit de katholieke Gazette van Diest (8/11/1879)

"Leve de Vryheid"

"Wie is tegen de Constitutie! Wie is tegen de vryheid van geweten, van godsdienst, van onderwys! Wie zegt thans aan de belgen die eene plaets bekleeden: Gy moet geus zyn en gy moet uwe kinderen naer een geuzenscholen zenden, of gy zyt uwe plaets en uw brood kwyt!"

"Vryheid! Vryheid! Dat zyn prullen, gy zyt arm en wilt gy katholiek blyven en uwe kinderen naer de katholieke school zenden, dan moet gy maer vasten, van ons krygt gy geenen onderstand, geen brood meer!"

"Hoe komt het dat men aen uwe kinderen boeken heeft gegeven waerin vloeken staen, godslasteringen, vertelsels vol terugstootende onzedelykheid!"

Bron 4

Uit de katholieke Gazette van Diest (31/12/1879)

"De vryheid in 1830 zoo plegtig uitgeroepen en zoo trouw bezworen en in eere gehouden door de katholieken hebben de liberalen, als slechte vaderlanders, onder bedwelmende lofzangen vergiftigd en gedood!"

"De vryheid van den belgischen godsdienst is belemmerd door revolutionaire wetten op de besturen der kerkelyken bezittingen"

“Voor de goddelooze scholen tegen het katholicism ingerigt, worden de katholieken gedwongen miljoenen te betalen! En alsof het nog niet genoeg ware dat wy betalen om vyanden van ons geloof en zeden te helpen opkweeken, komt men nog de zielen der kinderen onzer arme broeders opvergen! Of dezen van honger omkomen, alhoewel het achtergehoudene brood uit reglveerdigheid hun toekomst.”

Bron 5

Uit de katholieke Gazette van Diest (20/9/1884)

Een koninklijke kaakslaag

In zijn nummer van de dertiende dezer besprak onze geuzen Demerbode de stemming van het wetsontwerp in den Senaat. Nadat de diepgeleerde politieken van de botermerkt beslist en besloten hadden dat het wetsontwerp “SCHANDALIG EN RAMPVOL” was, dat het eene eerloosheid moet heten, dat de clericale ministers iets ongehoord voorstelden – na dat alles, namen de jongskens eene houding aan zoals de oude het in den tijd kon doen, en het koppeken deftig in de hoogte stekend vroegen zij zoo deftig mogelijk:

-Het woord is nu aan den Koning:

-Wat zal Hij doen?

- Zal Hij die anti-nationale ... die onvaderlandsche... die eerlooze wet met zijnen naam bezegelen... en ... bekrachtigen?

- Gewichtige vraag die spoedig dient opgelost te worden.

Bron 6

Uit de katholieke Gazette van Diest (8/10/1884)

De nieuwe schoolwet

Na achtervolgens in de kiezing voor de provincie, voor de Kamer en den Senaat eene duchtige klopping te hebben gekregen, zien de liberalen thans met de grootste achterdocht de gemeentekiezing naderen, omdat zij weten dat, schier overal, de zetels hunner partijgangers, tot instortenstoe aan’t waggelen zijn.

De logie schijnt dan ook bevolen te hebben het uiterste middel te beproeven: liegen, om het hardst liegen; bij middel van leugens het volk schrik aanjagen, het bedwelmen, al ware het dan maar to aan de kous.

Het ordewoord der logie wordt stipt nageleeft : de grenzengazetten liegen als om prijs en het zou moeilijk zijn te zeggen wie den prijs verdient.

Schrik aanjagen ... daartoe hebben zij een nieuw spook, een akelig verschijnsel, dat veel vrees en ontroering moet teweegbrengen, iets wat gansch nieuw is – want de doode hand is versleeten – dat spook is de schoolwet.

Gelijk de musschen op het veld, zonder bang te wezen, met den strooien man den zot houden en in zijne mouwen gaan nestelen, zoo haalt nu ook het volk voor het liberale spook de schouders op; elk ziet dat het maar eene pop is, welke de geuzerij ten profijte van hare winkel – eenen winkel die niet veel klanten meer heeft – doet dansen en elk schiet dan ook om dat marionnettenspel in eenen schaterlach.

Wat de liberalen het volk over de nieuwe schoolwet willen wijsmaken, wederstaat aan geene ernstige redeneering. Al wat zij tegen de nieuwe schoolwet willen inbrengen, stuikt bij een oppervlakkig onderzoek, als een kaartenhuis ineen, en smelt weg als een sneeuwbal voor de zon. Dit toonen wij door eenige vlugge beschouwingen.

Bron 7

Uit de katholieke Gazette van Diest (25/10/1884)

Het groot oosten en de officieele onderwijzers

Zeg mij wie u beschermt en ‘k zal u zeggen wie gij zijt. Dat spreek woord zegt het Fondsenblad is thans ten volle toepasselijk op de officieele onderwijzers en onderwijzeressen, waarmede de grafmaker van Humbeek gedurende zes jaren het land be- of liever vergiftigd.

Een groot getal van die onderwijzers en onderwijzeressen zijn er klaarblijkelijk te veel. Eenigen onder hen hebben hoegenaamd geene leerlingen; anderen geven les aan hunne eigen kinderen en nog anderen

hebben er een tiental kinderen van gedwongene ouders bij, doch allen gaan geregeld alle maanden bij den ontvanger hun onverdiend traktement binnenpalmen.
Die toestand kon niet blijven duren en, gebruik makende van de nieuwe wet hebben eenige gemeenteraden die nuttelooze ambtenaars in beschikbaarheid van dienst gesteld. Intusschentijd blijven zij, dank aan de edelmoedigheid der katholieke partij, de helft of dry vierden van hunne jaarwedden genieten. Dat belet niet dat die heeren en jufvrouwen door de liberale drukpers voorgesteld worden als slachtoffers van de wraak der katholieken. De Etoile Belge heeft zelfs ten hunnen voordeele eene inschrijving geopend Dat de liberale hunne onderwijzers en niet onderwijzeressen genegen zijn en dat zij een weinig van hen eigen geld voor hen ten offer brengen, vinden wij zeer natuurlijk, ja zelfs redelijker dan ze te ondersteunen met het geld der lastenbetalers, zoo als zij tot nu toe gedaan hebben.
Maar daarin vinden wij ook het bewijs dat die onderwijzers en onderwijzeressen, in plaats van onzijdig, zoo als men zo altijd heeft voorgesteld, wel degelijk liberaal zijn en tot hiertoe met lever voor de liberale partij hebben gewerkt.

Bron 8

Uit de katholieke Gazette van Diest (24/12/1884)

Een nieuw liedje
In een artikel onder de rubriek “Het werk der nationale onwetendheid” spreekt de Dijle en Demerbode van slachtoffers die niet minder te beklagen zijn dan onze afgedankte meesters: dat zijn de toekomende onderwijzeressen. Het liedje van de hongerlijders is afgezaagd. Het nieuw liedje komt hier op uit dat het getal gediplomeerde onderwijzers – van beider kunne – Grooter is dan dat der beschikbare plaatsen. Het katholiek ministerie, dat bezuinigingen moet doen om de schulden door de liberalen achtergelaten te kunnen voldoen, heeft voor grondregel ambtenaars te benoemen voor de openstaande plaatsen en niet onnoodige ambten in te stellen om er ambtenaars te kunnen plaatsen. Piet de grafdelver was, onder dat opzicht, een ander vent: waren er vrienden zonder plaats, seffens moesten hier en daar gemeenten die eenen officieelen onderwijzer en een ledig lokaal hadden, eenen hulponderwijzer en bijnoemen; waar een hulponderwijzer was, eischte men eene tweede school; waar er twee waren; eene derde enz. De gemeentebesturen mochten daarentegen inbrengen al wat zij wilden : dat het schoollokaal ruim groot wasm daar er maar enkele, of geene leerlingen waren; dat zij onderwijzers genoeg hadden, die om hunnen ledigen tijd te dooden, zich bezig hielden met konijnen kweken, vischen, jagen dat de meester, ja, de ondermeester eenen port d’armes hadden; dat de gemeentekas uitgeput was; dat de gemeente noch bouwplaats had noch middelen om een schoolpaleis te bouwen: niets hielp: de vrienden werden ambtshalve benoemd en de commisair spécial gelastte zich met de rest. Dat was een goudentijd voor de officieelen: maar die tijd is voorbij. Nu moeten helaas! De officieele visschers, jagers en konijnenfokkers met wachtgeld, em de toekomende pionniers van beider kunne der volksbeschaving. Even als eenvoudige stervelingen, naar eene plaats wachten tot er eene plaats open is.

Bron 9

Brief van zr Xaverie (Julia Puffet, 1843-1913), de overste van de zusters van de Voorzienigheid in Diest aan de Algemene overste van de congregatie. Diest, 3 februari 1897
Sedert het nieuwe jaar laat de gemeenteraad alle dinsdagen soep bedelen aan de kinderen van de gemeentescholen. De school wordt uitgedeeld aan het hospice (woonzorgcentrum). Zo doende moeten de meesters en de juffrouwen de leerlingen daar telkens om 11u30 naar toe brengen. Dat verwekte in het begin heel wat opzien, temeer omdat de scholen en het woonzorgcentrum ver uiteen gelegen zijn. De kinderen moeten heel wat straten oversteken op weg naar het woonzorgcentrum in het centrum. Men doet er alles aan om zijn liefdadigheid te demonstreren. Daarom heeft men die soepbedeling bedacht.
We vreesden dat de kinderen om die reden de school zouden verlaten – het waren er 3 of 4 – en enkele dagen later waren er evenveel bijgekomen. Het zal hen dus niet lukken om op die manier kinderen van de katholieke klassen wege te plukken; ze doen nochtans alles wat ze kunnen; zeker sedert dat de zusters samen met hen samenkomen in conferenties, zijn ze nog meer gebeten.

Op de laatste conferentie, hebben de juffrouwen van de stad nochtans het hoofd moeten buigen. Na de beoordeling van de lessen, zei de inspecteur dat hij het betreurde dat van de negen gesubsidieerde scholen, slechts één het gevraagde werk had geleverd. De directrice van Diest bekeek onze zuster en zei: 'Jullie zijn wel zeker van dit aantal'. De zusters antwoordden niet – de inspecteur ging voort met het lezen van een werk dat hij helemaal in orde vond. Hij zei: en dit is het werk van de zusters van de Voorzienigheid van Diest. De directrice heeft hier niets meer op gezegd, maar we weten dat ze ons probeert te beschadigen, telkens ze maar kan.